

a strategických studií a prodiskutované na seminářích za účasti specialistů nejrozličnějších oborů a zaměření. Autorský kolektiv vedl Martin Potůček z Centra pro sociální a ekonomické strategie (CESES) při FSV UK (dalšími členy byli Aleš Bednařík, Pavol Frič, Fedor Gál, Pavel Nováček, Eva Pavlíková, Miroslav Purkrábek, Jan Příkryl a Arnošt Veselý). Početnější okruh spolupracujících odborníků čítá přibližně 240 lidí. Kniha je strukturována do zastřešujících částí A (analytické) a B (zaměřené na varianty možných budoucností) a dále do okruhů kapitol. V části A to jsou okruhy: Vnější formativní vývojové trendy, Formativní vývojové trendy České republiky, Potenciály rozvoje České republiky, Formování a uplatnění lidského potenciálu země. V části B to jsou tři Hlavní scénáře, Scénáře ve zkratce (demonstrován prostřednictvím dvanáctistránkové přehledné tabulky) a Divoké karty – členěné na kapitoly Globální klimatické změny, Romská domobrana, Vítězství Pokrokové strany ve volbách, Nenadálý útok. Stat' knihy ukončuje kapitola Hledání priorit pro Českou republiku.

Třemi možnými scénáři dalšího vývoje jsou podle autorů tyto: 1. Neoliberální varianta předpokládá minimalizaci role státu, podřízení se imperativům globalizovaného trhu, nárůst exkluze některých vrstev a rozevírání sociálních rozdílů. 2. Scénář rychlého začlenění do Evropské unie v její sociálně tržní podobě počítá s přizpůsobením institucionálního rámce české společnosti evropským strukturám a silnou a efektivní veřejnou správou. 3. Scénář zpomalené modernizace očekává problémy s integrací do evropských struktur, posílení neokorporativismu a skupinového sobectví jednotlivých sociálních a ekonomických aktérů, politickou fragmentaci a nárůst nacionalismu. Deklarovaným cílem vydání knihy je snaha o stimulaci veřejného diskursu o problémech naší země (současných i možných budoucích) a také o jejich rozvojových šancích.

ak, red

Autory anotací jsou: Aleš Komárek (ak), Petr Janeček (pj), Magda Juránková (mj), Jana Chaloupková (jch) a redakce SČ.

Výběr z publikací Sociologického ústavu AV ČR 1999-2001

Lubomír Brokl, Adéla Seidlová, Josef Bečvář, Petra Rakušanová: *Postoje československých občanů k demokracii v roce 1968*

Praha, Sociologický ústav AV ČR, Pracovní texty WP 99:8, 84 s.

Výzkum „Postoj občanů k politice“ byl realizován v květnu 1968 pro Mezioborový výzkumný tým „Rozvoj demokracie a politického systému...“ Ústavu státu a práva Československé akademie věd (tzv. „Mlynářův tým“). Měl identifikovat politickou orientaci občanů (vzorek 3600 respondentů) pro demokratickou reformu. Po okupaci Československa data již nebyla zpracována a ztratila se. Třetina dat byla nalezena v roce 1998. Předkládaná publikace prezentuje tato data a jejich faktorovou analýzu. Výsledky vyvracejí většinu dosavadních hodnocení „Pražského jara“. Většinu tehdejší československé populace, funkcionářů i členů KSČ představují jako stoupence hodnot evropské parlamentní demokracie. Analýza identifi-

kuje v roce 1968 jediný štěpící či strukturální rozpor (*cleavage*) – mezi Čechy a Slováky.

Lenka Bušíková: *Známosti osobností lokální politiky*

Praha, Sociologický ústav AV ČR, Pracovní texty WP 99:3, 68 s.

Studie čerpá teoretickou inspiraci z prací o sociálních sítích. Empiricky se opírá o rozbor (1) paměť čtyř starostů a jednoho tajemníka městského úřadu na první volební období (1990-1994) a (2) rozhovorů s pěti zastupiteli osmitisícového „Městečka“. Popisuje utváření dvou lokálních občanských fór, která vznikla na bázi známostí a přátelství z předrevolučního období. Tvorba následných zájmových koalic a vstup nových osobností do lokální politiky jsou líčeny jako proces rozvolňování a zpevnění sociálních sítí. Na příkladu dvou starostů Městečka jsou popsány odlišné zdroje legitimacy jejich politické autority (tradiční a moderní) a naznačena možná spojitost mezi povahou navazovaných známostí a klientelismem.

Dana Hamplová: *Náboženství a nadpřirozeno ve společnosti. Mezinárodní srovnání na základě empirického výzkumu ISSP (International Social Survey Programme)*

Praha, Sociologický ústav AV ČR, Sociologické texty SP 00:3, 64 s.

Text vychází z empirického šetření náboženství a náboženských hodnot ve společnosti. Zabývá se nejen náboženskou orientací, návštěvností bohoslužeb a podílem vyznávajících v České republice, ale i v mezinárodním srovnání a snaží se postihnout skupiny země zemí podle toho, jaký hraje ve společnosti náboženství vliv. Kromě deklarativního vyznání a návštěvnosti bere v úvahu i to, nakolik jsou v dané společnosti rozšířené hodnoty s náboženstvím úzce spojené. Dále se věnuje náboženskému oživení na konci 20. století a poukazuje na různé typy religiozity (okultismus a evangelikalismus) a jejich rozšíření v moderních společnostech.

Hana Hašková: *Názorové difference k současným změnám v českém porodnictví*

Praha, Sociologický ústav AV ČR 2001, 53 s.

Ve studii jsou sledovány proměny porodnické praxe v posledních desetiletích, které prokazují, že je třeba rozumět porodu také jak sociální, nikoli fyziologické záležitosti, porod je nahlížen sociálně konstruktivistickou optikou a způsoby odlišného pojetí a vedení jsou analyzovány na základě kvalitativních a kvantitativních sociologických dat. Práce je zaměřena jednak na analýzu způsobů argumentace příznivců dvou soupeřících koncepcí vedení porodu v současném českém porodnictví, a zároveň na analýzu faktorů ovlivňujících postoje i reálnou praxi zdravotníků v naší společnosti. Proměny porodnické praxe jsou spojovány s politicko-ekonomickými a společenskými změnami po roce 1989, a to především s otevřením reálné možnosti svobody projevu, se vznikem konkurenčního tlaku mezi porodnicemi, se snahou porodních asistentek o profesní autonomii a s otevřením veřejné diskuse o kvalitě porodní péče mezi odborníky i laiky v oboru porodnictví, kterou podporují nově vzniklá občanská sdružení a ženské organizace.

H. Jeřábek, R. Gabriel, M. Kříž, H. Malečková, M. Novák, E. Pilíková, K. Plecítá, J. Remr, A. Vlachová: *Utváření postojů obyvatel českého města I. Lidé s vlivem a osobní mezilidská komunikace při utváření politických postojů v lokální komunitě*

Praha, Sociologický ústav AV ČR, Pracovní texty WP 99:7, 139 s.

Obsahem publikace je rozpracování projektu, metodika a dokumentace první fáze výzkumu „Utváření postojů obyvatel českého města“. K hlavním cílům výzkumného projektu patří identifikace názorových vůdců, názorově vlivných lidí resp. tvůrců veřejného mínění, dále zkoumání procesů osobní mezilidské komunikace a masové komunikace a zjišťování struktury postojů k veřejným otázkám. Výzkumem je ověřována škála síly osobního vlivu z hlediska validity, reliability i vhodnosti využít jako nástroje pro zjišťování míry názorového vlivu. Předmětem výzkumu je ověření vztahů názorového vůdcovství a interpersonální komunikace k teoriím R. K. Mertona (lokální a kosmopolitní typy vlivných lidí), Pierra Bourdieu (sociální a kulturní kapitál) a Elisabeth Noelle-Neumannové (spirála mlčení). Bude ověřována hierarchická struktura sociálních postojů jako alternativa k teorii P. Converse. Standardizované rozhovory na náhodném výběru 1500 obyvatel středně velkého českého města Klatovy realizované v září a říjnu 1999 představují první fázi panelového šetření plánovaného na podsouboru 500 obyvatel reprezentujících město a 300 názorových vůdců v roce 2000 s cílem zkoumat proces utváření sociálních postojů a volebních preferencí k senátním volbám na podzim roku 2000. Zpracování výsledků výzkumu budou věnovány samostatné publikace.

Daniela Kozlíková: *Romská otázka – překážka vstupu České republiky do Evropské unie*

Praha, Sociologický ústav AV ČR, Sociologické texty SP 01:7, 59 s.

Cílem této práce je přiblížit romskou problematiku u nás a v Evropě a odpovědět na otázku v názvu, tedy na to, zda je romská problematika překážkou vstupu České republiky do Evropské unie. Autorka nejprve seznamuje

s historií Romů. Poté se věnuje podmínkám vstupu kandidátských států do EU. Popisuje, jak je v Evropské unii zakotvena ochrana lidských práv, ochrana menšin a ochrana před diskriminací. Analyzuje situaci Romů v zemích Evropské unie z mnoha aspektů (např. bydlení, nezaměstnanost, vzdělání...). Další část práce se věnuje přístupu našeho státu k romské problematice pro roce 1989. Popisuje jednotlivé nejvýznamnější události v této oblasti. Poté se zaměřuje na to, jak se odrazilo toto téma v české zahraniční politice a detailně rozebírá jednotlivé materiály Ministerstva zahraničních věcí. Pozornost je také věnována snahám jednotlivých romských organizací najít nové místo Romů v sjednocující se Evropě.

Pavel Machonin, Lumír Gatnar a Milan Tuček: *Vývoj sociální struktury v české společnosti 1988-1999*

Praha, Sociologický ústav AV ČR, Sociologické texty SP 00:6, 70 s.

Studie je první základní informací o výsledcích výzkumu „Deset let transformace v České republice“ vztahující se na ekonomicky aktivní populaci zahrnutou do tohoto reprezentativního sociologického šetření. Porovnává údaje o sociální stratifikaci z roku 1993 a z konce roku 1999 se zjištěním, že se v tomto období prohloubila sociální diferenciací a že statusová konzistence dále nevzrostla. Příčinou toho byly problémy, které přibrzdily ekonomický růst v druhé polovině devadesátých let. Intragenerační statusová mobilita se i nadále realizovala ve značném rozsahu při převaze mobility vztupné, která však rostla pomaleji než sestupná. Statistická data upozorňují na důsledky náhlého růstu nezaměstnanosti v posledních letech. K analýze dat z výzkumu jsou připojena data o postupu modernizace z jiných zdrojů, kde se projevují značné problémy s vývojem vědy a výzkumu i s relativním sociálním uzavíráním přístupu k vysokoškolskému studiu.

Hana Maříková: *Muž v rodině – demokratizace sféry soukromé*

Praha, Sociologický ústav AV ČR, Pracovní texty WP 99:6, 110 s.

Práce *Muž v rodině – demokratizace sféry soukromé* se věnuje tématu, které je v české

sociologii „okrajové“, přestože se jedná o téma aktuální, jímž je nutné se zabývat přinejmenším ze dvou důvodů: – praktického či pragmatického, který souvisí s možností našeho vstupu do Evropské unie a jenž je spojen s určitými požadavky; – badatelského, souvisejícího se samou podstatou genderových vztahů, které jsou nedílnou součástí a konstitutivním prvkem lidské zkušenosti. Práce si klade za cíl odpovědět na následující otázky: K jakým podstatným genderovým změnám dochází uvnitř rodiny? Mění se podstatně, zásadně pozice a role muže v rodině (a zákonitě také jeho protějšku ženy)? Čím jsou tyto změny podmíněny?

Problematika fungování rodiny a uspořádání rolí v ní je analyzována přes tvrdá data i přes data měkká, přes postojové otázky. Práce využívá převážně sociologická data ze čtyř reprezentativních sociologických výzkumů a data z vlastní kvalitativní sondy.

Karel Müller, Václav Štědranský: *Transformace a modernizace společnosti a na příkladech vybraných institucí. První část případových studií: střední průmyslový podnik, softwarová firma, banka, různá zdravotnická zařízení, vysokoškolský institut*

Praha, Sociologický ústav AV ČR, Sociologické texty SP 00:2, 116 s.

Jde o sborník případových studií, které měly za cíl zmapovat proměny či vznik vybraných organizací v širších souvislostech transformace společnosti po roce 1989. Jednotlivé studie se zabývají střední průmyslový podnik, softwarovou firmou, bankou, vysokoškolským institutem a několika typy zdravotnických zařízení. Soustřeďuje se na vymezení vlivu socio-kulturního prostředí; dispozice, vedoucí k institucionální změně.

Alena Nedomová (ed.): *Trh bydlení, jeho regionální diferenciací a sociální souvislosti*

Praha, Sociologický ústav AV ČR, Pracovní texty WP 99:2, 82 s.

Předložená studie se zabývá problematikou bydlení v České republice, a to jednak obecně, především v úvodu práce a v první kapitole, jednak velmi konkrétně v kapitolách následujících. Hlavním a typickým znakem této studie je silně kritický až pesimistický – „pohled nebyd-

lících“ – na dosavadní fungování českého trhu s bydlením.

Úvod práce a částečně i první kapitola obsahují zamyšlení nad sociálně-ekonomickými důsledky, ale i příčinami takového stavu; první kapitola je navíc doplněna o diskusi stávajícího členění trhu s bydlením na jednotlivé segmenty. Druhá kapitola je věnována vysvětlení metodiky, která byla ve výzkumu použita. Třetí kapitola se snaží o zachycení a vysvětlení regionální diferenciace (na úrovni okresů), a to nejdříve pokud jde o tržní náklady na bydlení. Posléze se analýza zaměřuje i na tržní ceny bydlení, a to odděleně pro jednotlivé segmenty trhu, tj. pro domy, byty a pronájmy. Zatímco čtvrtá kapitola představuje relativně méně hodnotící analýzu obvyklých drah bydlení v České republice, pátá kapitola je věnována problematice bydlení novomanželů. Jde o jakousi sondu odrážející současný stav a představu o bydlení u nově vznikajících rodin. V závěru této studie jsou shrnuty a komentovány hlavní výzkumem získané poznatky. Jako poslední kapitola je zařazen anglický text T. Kosteckého, který v několika ohledech shrnuje výsledky, získané řešením uvedeného projektu.

Miroslav Novák a Klára Vlachová: *Linie štěpení v České republice. Komparace národní úrovně s příkladem konkrétní lokality*

Praha, Sociologický ústav AV ČR, Sociologické texty SP 01:8, 30 s.

Tato práce se věnuje testování přítomnosti a relevanci tří štěpících linií v prostoru voličů na národní a na lokální úrovni. Testovanými liniemi jsou *ekonomický populismus* – *tržní liberalismus*, *libertarianismus* – *autoritarianismus* a *náboženství a morálka* – *sekularita a tolerance*. Zatímco pro analýzy na národní úrovni jsou používána data, která pocházejí z mezinárodních výzkumů a byla získána s použitím „mezinárodních škál“, pro analýzy na lokální úrovni jsou používána data ze specifického lokálního výzkumu a byla získána s použitím specifického instrumentu. Analýzy ukázaly, že na národní úrovni byly v roce 2000 relevantními (tj. rozdělovaly voliče do vzájemně odlišných skupin) dimenze *ekonomický populismus* – *tržní liberalismus* a *náboženství a morálka* – *sekularita a tolerance*, na lokální úrovni byla

analýzami prokázána pouze relevance dimenze *ekonomický populismus* – *tržní liberalismus*. Dvojí původ škál umožnil i nepřímou komparaci reliability škál *ekonomický populismus* – *tržní liberalismus* a *náboženství a morálka* – *sekularita a tolerance*. Mezinárodní škály se v testech ukázaly být reliabilnější, otázka jejich validity v českém prostředí však zůstává otevřená.

Blanka Řeháková: *Vnímané a spravedlivé nerovnosti: vývoj v devadesátých letech a další souvislosti*

Praha, Sociologický ústav AV ČR, Pracovní texty WP 99:9, 41 s.

Hlavním cílem této práce je seznámit čtenáře s vývojem názorů na vnímané a spravedlivé příjmové nerovnosti v období mezi lety 1991 a 1999. Základní otázka, na kterou hledáme odpověď, zní: Do jaké míry bylo rozdělování příjmů v České republice devadesátých let pocítováno jako legitimní? Za tím účelem analyzujeme dvě sady příjmů v čase. Respondenti byli požádáni, aby odhadli, jaký je průměrný měsíční příjem lidí pracujících v jedné profesi, a aby rozhodli, jaký průměrný měsíční plat by byl pro tu kterou profesi spravedlivý. Zahnuté profese pokrývají celou škálu od nejnižšího statusu (zemědělský dělník, nekvalifikovaný dělník v továrně (až po nejvyšší (soudce Nejvyššího soudu, ministr vlády). Vnímané a spravedlivé příjmy jsou základními veličinami při studiu spravedlnosti rozdělování příjmů, neboť vstupují do celé řady měr příjmové nerovnosti, které zde jsou prezentovány a interpretovány.

Lenka Simerská, Irena Smetáčková: *Pracovní a rodinná praxe mladých lékařek*

Praha, Sociologický ústav AV ČR, Sociologické texty SP 00:7, 63 s.

Práce je kvalitativní sondou mapující pracovní pozici, rodinnou situaci a postoje mladých lékařek. Na bázi *grounded theory* a s využitím elektronického zpracování biografických dat jsou zkoumány především otázky spojené s chápáním gender rolí, harmonizací pracovní a rodinné sféry včetně faktorů profesní satisfakce a genderovými specifiky v profesi. Analýza vybraných tematických okruhů ve 20 rozhovo-

rech ukázala, že mladá generace lékařek v rodinné ani v pracovní praxi nevytěsnila *gender kontrakt*. Vzhledem k vysokým nárokům profese činí lékařky kompromis mezi prací a rodinou, který se projevuje ve škále postojů od obecné argumentace vhodnosti či nevhodnosti medicíny pro ženu, přes výběr oboru, hodnocení diskriminačních praktik ve zdravotnictví, uspořádání rodinných rolí a rozdělení domácích prací, až po prožívání mateřské dovolené.

Jiří Večerník: *Mzdová a příjmová diferenciacce v České republice v transformačním období*

Praha, Sociologický ústav AV ČR, Sociologické texty SP 01:5, 66 s.

V první části jsou mzdová a příjmová šetření použita pro znázornění změn v diferenciaci výdělků a jejich determinant v České republice v období devadesátých let. Zavedení tržní ekonomiky vedlo k výraznému nárůstu mzdových rozdílů a „komunistický“ model jejich převážně demografického určení je postupně nahrazen „kapitalistickým“ modelem založeným na vzdělání a dalších ekonomických charakteristikách. Rozpětí a struktura výdělků se tak blíží západnímu standardu.

Ve druhé části nejprve upozorňujeme na rostoucí obtíže spojené se zjišťováním příjmů v demokratickém režimu. Poté diskutujeme substantivní význam různých příjmových indikátorů a jejich vztah k sociální a ekonomické situaci. Dále dokumentujeme růst příjmových nerovností a přesun od demografických faktorů (počet ekonomicky aktivních členů a dětí, věk) k socio-ekonomickým faktorům (vzdělání,

odvětví, profese). Nakonec porovnáváme situaci v české společnosti se západními zeměmi.

Ve třetí části nejprve dokumentujeme systematické změny v přerozdělování příjmu domácností a jeho determinant v letech 1988-1996. Poté sledujeme kontext sociální struktury a postoje obyvatelstva k daním a sociálním dávkám. Nakonec na základě srovnání se zeměmi OECD zasazujeme rozměry i percepce českého distribučního systému do širšího kontextu.

František Zich: *Nositelé přeshraniční spolupráce na česko-německé hranici*

Praha, Sociologický ústav AV ČR, Pracovní texty WP 99:4, 108 s.

Procesy evropské integrace zahrnují rovněž občanskou spolupráci přes hranice. Důsledky rozdělené Evropy v období „studené války“ se projevují nedostatečně rozvinutými kontakty a vztahy zejména mezi obyvateli na česko-německé hranici. V současné době nelze hovořit o existenci přeshraničního společenství v těchto regionech. Podle empirických šetření kvantitativně přibývá přeshraničních kontaktů, ale jen částečně se mění v trvalejší vazby. Bylo zjištěno, že přibližně jen 5 % obyvatel česko-německého pohraničí má trvalejší, opakované vztahy s někým v Německu. Tito lidé tvoří aktivní část populace a jsou nositeli vytváření přeshraničního společenství. Na poznání jejich sociální povahy a motivace ke spolupráci přes hranice byl zaměřen empirický výzkum v roce 1998. Bylo použito jak dotazníkové šetření (n = 432), tak kvalitativních hloubkových rozhovorů.

Vybrané publikace Katedry sociologie FF UK Praha 1998-2001

K sociologické reflexi modernizace (Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 2-1996, Studia sociologica XI)

Praha, Karolinum 1998, 153 s.

Sborník obsahuje následující stati: Ivan Mucha: *K problematice identity světa (Sociologie a fenomenologie)*; Jiří Šubrt: *Luhmannův teoretický pokus o postižení komplexity moderní společnosti*; Oleg Suša: *K interpretaci moder-*

nizace v podmínkách současné krize životního prostředí; Jiří Buriánek: *K pojetí zločinnosti v hypermoderní společnosti*; Jitka Havlová: *Osobní počítač – jeden ze symbolů modernizace*; Jana Duffková: *Životní styl a počítače v domácnosti (Esejistické poznámky)*; Ivana Mazálková, Dirk Taenzler: *K transformaci jednoho českého strojírenského koncernu. Změna kontinuou – kontinuita změnou.*